

Hikmet Yurdu, Yıl: 6, C: 6, Sayı: 11, Ocak – Haziran 2013/1, ss. 415-424

Karahanlıların Menşe Ve Kuruluş Faraziyeleri

Muhammet Kemaloğlu

Gazi Üniversitesi, Tarih Bölümü Yüksek Lisans
muhammetkemaloglu@gmail.com

Özet:

IX. yy'dan itibaren ise Türk tarihindeki siyasi değişikliklerin neticesinde ağırlık merkezi batıya kaymış, Kaşgar hem siyasî hem de. Kültürel açıdan önemli bir Türk merkezi haline gelmiştir. Karahanlılarla birlikte bölgenin İslâmiyet'e girme süreci başlamış, bundan sonra dünya tarihinde önemli ilim merkezlerinden biri haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karahanlılar, Mâverâünnehr, Karluks, İlig khans.

Absrtact:

Theories on the Origins and Establishment of the Karakhanids

From the 9th century on, center of political gravity transmitted to the west in Turkestan, as a result of some political changes among the Turkic peoples, and Kashgar became an important political and cultural center within the Turkic world. During the Karakhanid period, the process of spreading Islam started to influence the region and later on Kashgar became one of the important scholarly centers in the world.

Keywords: Karakhanids, Transaxiana, Qarluqs, Ilig khans.

A. Karahanlılar Adı Ve Anlamı

Karahanlılar 840-1212 yılları arasında Türkistan'da (doğu-batı kısmı dahil) hüküm sürmüş ilk Müslüman Türk devletidir. Eskiden batılı bilim adamları tarafından "Türkistan Uygur Hanları Devleti" olarak adlandırılan¹ bu hanedanlığa batılı tarihçi ve müsteşrik² V. V. Grigorev, **Karachaniden** tabirini kullanmış ve 1874'ten itibaren de Karahanlılar Devleti denmiştir. Karahanlı devletinin ismi tesmiye edilirken **İlig** ve **Karahanlılar** gibi birçok isim ortaya atılmıştır. Gy. Németh, Attila'nın oğlu İlek'in isminin bu **İlig**'le irtibatlı olduğunu ifade etmiştir. A. Von. Gabain, İlig unvanı için **İlin**, **halkın rehberi** demiştir, O. Pritsak, bunun hükümdar anlamında olduğunu söyler, Sadettin

1 Reşat Genç, **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, Ankara, 2002, s. 1; Skrine ve Ross, **The Heart of Asia**, s. 114; Stanle Lane Poole, **Târihu't-Türk fi Asya'l-Vustâ**, tr. Ahmed es-Said Süleyman, Mısır, s. 74-76.

2 Varis Abdurrahman, **Karahanlılar Devleti ile Koçu (İdikut) Uygur Devletinin Münasebetleri**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2001, s. 59-75.

Gömeç ise **İlig** ya da İlek şeklinde yazımın yanlış olduğunu, asıl yazımın İllig şeklinde olması gerektiğini ve İllig-Hanları (İlli: Devletli) şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir³. Neden İLİG-(İLEK) HANLAR tabiri kullanılmıştır: Millet, bodun, barış-(filan bey falan beyle il oldu, barış yaptı) Elçi=İlci kelimesi buradan gelir. Toprağı ile halkı ile idare ve hukuki nizamları ile vazifesi yurdu ve ahaliyi korumak ve sağlam bir sosyal bünyeye sahip olmasına çalışmak olan siyasi bir kuruluştur. Osmanlılardaki Devletlü deyimini gibi İL+LİG=İLLİG de millete ülkeye ve devlete sahip çıkan, onları koruyan anlamını ifade etmiştir. Yani İllig=hükümdar demek olmuştur. HAN unvanı ise=Türklerin İmparator karşılığı olarak kullandıkları en eski unvan KAGAN değil; daha önceleri de KAN veya HAN olmalı idi. Kağan unvanı Göktürklerden önce Avar hükümdarlarının kullandıkları bir unvandı. Kağan sözü bir unvan olarak değil, daha önceleri doğudaki Prato-Moğollar arasında rastlanıyor ve onlarda daha da yayılmış olduğu görünüyor. Çin kaynaklarında K'o-han şeklinde transkripsiyon edilen bu unvanın Türkçe olmadığı ve birtakım yabancı menşelere dayandırıldığı görülmektedir. Menşei ne olursa olsun, hükümdar manasına gelen bu terim Türkleşmiş ve Türk kültürünün bir unsuru olmuştur. Pritsak, İllig (İlek)-Han unvanlarının meratip silsilesi bakımından birbirinden farklı iki rütbeyi temsil ettiğini⁴, Han veya Hakan mertebesi bakımından hükümdarların unvanı olup İllig'den daha yüksek bir rütbedir demiştir. İllig Han ise Karahanlıların batıdaki hükümdarlarına bağlı idi⁵. Ancak Yusuf Has Hacib meşhur eserini Karahanlılardan Kaşgar Hükümdarı Ebu Ali Hasan b. Süleyman'a ithaf etmesi ve eserinin başkahramanı olan hükümdara Kün Tongdı İllig adını vermesi, bunun "İllig" unvanının bir alt kağan unvanı değil, doğrudan doğruya hakanın unvanı olarak telakki edildiğinin kesin kanıtıdır⁶.

Karahanlılar ve İlek-Hanlılar isimlerinin yanında bu devlet için, el-Hakaniyye⁷, el-Haniyel, Al-Afrasiyab⁸ Mülükü'l-Hakaniyye (Hakanlı Hükümdarları), Mülükü'l-

3 Saadettin, Gömeç, **Kök Türk Tarihi**, Ankara, 1997, s. 112; Saadettin Gömeç, "Kara-Hanlı, Adı Üzerine Bazı Düşünceler", Kök Araştırmaları, cilt. II, Sayı. 2, (Güz 2000), s. 137-147; Abdülaziz Cengiz Han, **Türkistânu Kalbi Asya**, 1945, 48; Genç, **age**, s. 1-2; Bahaeddin, Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Ankara, 1979, İkinci Basım. s. 204,224; İbrahim, Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul, 1997, s.232; Ziya Gökalp, **Türk Töresi**, İstanbul, 1990, s. 56.

4 O, Pritsak, "Karahanlılar", İA, VI, İstanbul, 1953, s. 251.

5 Pritsak, **Age**, s. 252.

6 Genç, **Age**, s. 80.

7 Kaşkarlı Mahmud ise ona Hâkâniyye devleti adını vermektedir. Kaşkarlı Mahmud, **Divânü Lügati't-Türk**, İstanbul 1333, I, 28.

8 Erdoğan, Merçil, Karahanlılar, **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara, 1992, s. 240; en-Nerşahî, **Târihu Buhâra**, trc. ve thk. Emin Bedevî ve Nasrullah et-Tırâzî, Mısır 1965, s. 33; el-Harezmi, **Mefâtihu'l-Ulûm**, Kahire 1923, s.63; İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi'tTârih**, Beyrut 1982, XI, 28. Pritsak'a göre bu tabir, İranlıların şehnamele-

Hakaniyye (Han'lı Hükümdarları), Evladü'l-Hakaniyye (Han Oğulları)⁹ gibi isimlerle de kullanılmıştır.

Karahanlı kelimesi, Kara Han ve Kara Hakan kelimelerinden gelmiştir. Kara, kelimesi Tükçe'de Ulu, Yüce anlamlarına gelirken, Han kelimesi ise, Hükümdar, Melik vs. anlamlara gelmektedir. Buna göre Karahan lafzı Büyük Hükümdar anlamına gelmektedir. Çin kaynaklarında, Karahanlılar Devleti, Ka'la han wang ch'ao (Karahanlılar sülalesi) He han-wang ch'ao (Karahana sülalesi)'dur. Buradaki He, kara kelimesinin Çincesidir¹⁰.

B. Karahanlıların Menşei

Karahanlılar sülalesinin menşei hakkında farklı kaynaklarda farklı yorumların yapılması Türkistan'da kurulan bu ilk Müslüman Türk devleti hakkında daha fazla araştırma yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu Türk devletinin menşei ile ilgili bazı görüşleri sıralamak ve bunlar üzerinde yapılacak tarih ilmine uygun ilmi yorumlar bizi sonuca götürecektir:

Uygur Faraziyesi: J. Deguignes, J. H. Kloroth, J. P. Abel Rémusat, Ch. M. Fraehn, J. Reinaud, H. Vambéry, W. Radloff ve J. Markwart

1. Türkmen ve Tavcu¹¹ Faraziyesi: J. V. Hammey, Purgstall, G. Weil
2. Yağma Faraziyesi: V. Minorsky, Faruk Sümer, Reşat, Genç¹²
3. Karluk Faraziyesi: F. Grenard, Ed. Chavannes, M. Fuat Köprülü
4. Karluk-Yagma Faraziyesi: M. F. Köprülü
5. Çigil Faraziyesi: W. Barthold
6. Hakanlılar (T'u Chu'e) : Z. V. Togan¹³
7. Türkişler Faraziyesi: Sadettin Gömeç¹⁴

rinden gelir ve Türkçe karşılığı da Kaşgariye'ye göre Alp Er Tonga'dır. Pritsak, "Karahanlılar", İ. A, İstanbul 1967, VI, 252; Tahsin Yazıcı, "Efrasyâb", D. İ. A, İstanbul, 1994, X, 478-479.

⁹ Genç, Age, s. 2.

¹⁰ Pritsak, Age, s. 251; Abdurrahman, Age, s. 59-75.

¹¹ el-muheymid, Ali b. Salih, "Karahanlılar ve İslam'ın Yayılmasındaki Katkıları" Çev. Ali Aksu, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5 (1) 2001, s. 281-309.

¹² Reşat, Genç, Karahanlılar, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İstanbul 1992, VI, 139-140.

¹³ A. Z. Velidi, Togan. Karahanlılar, A. Z. V. Togan Özel Sayısı, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak. Arş. Der. Erzurum, 1985, s. 71-93.

1. Uygur Faraziyesi Ve Uygur Devletleri:

Kırgızlar¹⁵ 840 yılında kalabalık kuvvetlerle Uygur topraklarına girdiler, başkent Ordu-Balık'ı zapt ederek son hakan Ho-sa (839-840)'yı öldürdüler. Ötüken'de devletleri yıkılan Uygurlar kütleler halinde yurtlarını terk ederek Karluk ülkesine, Çin sınırlarına ve ticaret merkezlerinin bulunduğu İç-Asya'ya göçtüler¹⁶.

a. Kan-chou (Kansu) Uygurları Devleti:

Orhun'daki Uygur Devleti yıkıldıktan sonra Kasar Kağan'ın yeğeni Pan Tekin önderliğindeki 15 Uygur Kabilesi batıya göç ederek, Moğolistan'ın batısındaki Chü-t'ing-hai üzerinden Heşi Koridoruna (Kan-su bölgesi) gelip, burada eskiden beri yaşayan Uygurlarla birleştiler. 865-866 yıllarında Beş-Balık Bölgesindeki Uygurların komutanı Böğü Tekin, bu günkü Doğu Türkistan'ın Bugda (T'ien-ch'i) gölü civarında Tibetlilere ağır darbe indirerek onların Tanrı Dağlarının kuzeydoğusu ve Hışi Koridorundaki egemenliğine son verip 875 yılları civarında Kan-chou Uygur Devleti'ni kurdular. Bu devlet 1028'de Tangutların ve nihayet 1226'da da Moğolların nüfuzu altına girmiştir. İşte bu devletin sahipleri **Kan-chou (Kansu) Uygurları**'dır. Bugün Çin'in Kuzeybatısında Yü-ku-tsu (Sarı Uygurlar) ismiyle yaşamaktadırlar¹⁷.

b. Turfan Uygur Devleti:

İç-Asya'ya göç eden Uygurların başında Vu-hi Tegin'in kardeşi Ngo-nie Tegin bulunuyordu. Kendisi 13 Uygur Kabile birliğinin son Kağan'ı (846-848) kabul edilmektedir. Batıya gelen bu Uygur kolu, Tanrı dağları, Beş-Balık ve Turfan taraflarına yerleşerek, 840'da Ordu-Balık'da istilacılar eli ile öldürülen Uygur Hakanının yeğeni Mengli'yi (Mongli) Kağan (Ulug Tanrıda Kut Bulmuş Alp Külüg Bilge) seçtiler (856)¹⁸. Bu, bölgede, 1335 senesine kadar yaşayacak olan Uygur Devletinin esas çekirdeğini teşkil ettiler¹⁹. Uygurlardan 15 boydan oluşan diğer bir küme ise batıya doğru kaçmıştı. Bunlar 766'dan

14 Sadettin, Gömeç, "Kara-Hanlı Adı Üzerine Bazı Düşünceler", Kök Araştırmaları, cilt. II, Sayı. 2, (Güz 2000), s. 137-147.

15 Çin kaynaklarında K'i-ku, Kie-ka-se, (Kafesoğlu, Age, s. 139);Tibetçe metinlerde gir-kis şeklinde olup, Kök Türkçe kitabelerde Kırgız değil Kırkız biçiminde kaydedilmiştir(Amcam kagan ile... batıda Temir-Kapı'ya, Kögmeni aşarak Kırkız ülkesine kadar ordu sevk ettik, Gömeç, Age, s. 57).

16 Kafesoğlu, Age, s. 130.

17 Varis, Abdurrahman, "Orhun Uygur Devletinin Yıkılışı Ve Uygurların Büyük Göçü", Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman'a Armağan, Ankara, 2003, s. 66.

18 Kafesoğlu, Age, s. 136;Genç, Age, s. 5.

19 Ögel, Age, s. 127.

beri İli ve Çu havzalarını ellerinde tutan Karluklar'a sığınmışlardı²⁰. Bir diğer grup ise Kadirgan Dağlarının ötesinde yaşayan Kitan (Hitay), Kay (Kumuk) gibi Moğol ve Tunguz asıllı kabilelere katılmışlardır. Bu grup kurulan Kitan (Hitay) devletinin kuruluş ve gelişmesinde önemli rol oynamışlardır²¹. 840 yılında Uygur Devletinin yıkılmasıyla farklı bölgelere göç eden Uygurlar, eğer iddia edildiği gibi siyasi bir güce sahip olsaydı, Koçu ve Turfan Uygurları gibi göç etmiş olduğu Karahanlı coğrafyasında (Kaşgar, Çu ve İli havzasında) da bir başka Uygur devletini de kurabilirlerdi. Tıpkı Koçu ve Turfan Uygurları gibi. Böylelikle Uygur Faraziyesinin ilmi dayanağının çok sağlam bir görüş olmadığı eldeki verilerle ispat edilebilir. Yalnız Yağmaların da Uygur Han ailesinden geldiği de inkâr edilmemektedir.

2. Türkmen Faraziyesi:

Bu Türkmenler, Oğuzlardan ve Karluklardan tamamen ayrı bir Türk Eli'dir. Türkmen adının gerçek sahibi bu topluluktur. Bu Türkmenlerin nüfusu az olduğu için bunlardan sadece bir müellif söz etmiştir (el-Mukaddesi)²². Böyle az nüfuslu ve nüfuzlu bir Türkeli nasıl olurda kendisinden kalabalık toplulukları hâkimiyetinde birleştirir? Bu sorunun cevabı da Karahanlılar'ın menşei meselesinde Türkmen Faraziyesinin diğer faraziyeler içerisinde zayıf bir görüş olduğunu ortaya çıkarır.

3. Çigil Faraziyesi:

Çigiller, Karluklar'ı oluşturan üç boydan birisi olup üç Çigil, üç Bişkil, Bulak, Kölerkin ve Tuhsilerdir²³. X. yy da müstakil bir kavim olmuş olan²⁴ Çigillerin 9. yüzyılda Karahanlı Devletini kurabilmesi mümkün gözükmemektedir. Ancak diğer Türk boyları gibi ana kitleyi ve devleti oluşturan bir Türk boyudur.

4. Karluk Faraziyesi:

840 yılında Orhun Uygur Devleti yıkıldığı zaman Karluklar Isıg-Göl'ün güneyi ile İsficap'tan Çu ve İli havzalarına kadar olan bölgeleri ellerinde tutuyorlardı. İşte bu durumu göz önüne alan bazı tarihçiler Orhun Uygur Devleti yıkıldıktan sonra Karluk Yabgusu'nun kendisini Uygur Kağanın kanuni halefi ilan ederek Karahanlı Devletini kurduğunu söyler. Orhun'daki Uygur Devleti dönemine ait Karabalagasun yazıtındaki

20 Genç, *Age*, s. 5.

21 Abdurrahman, *Age*, s. 72.

22 Faruk, Sümer, *Oğuzlar, (Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları)*, İstanbul, 1999, s. 52.

23 Kafesoğlu, *Age*, s. 146.

24 Sümer, *Age*, s. 49.

bilgilerden, Küçlüg Bilge Kağan'ın Tibetlilerle işbirliği yaparak isyan eden Karluklar'a hücum edip, bayraklarını yırtıp, başlarını kopardığı, kaçanları takip ederek batıya doğru Pahana ülkesine kadar sürüklediği ve halkını hayvanları ile birlikte esir etmiştir. Bu yenilgiden sonra Karluklar 840 senesinde Uygur devleti yıkılınca kadar yani 744/840 senesine kadar Uygur birliğine dâhil olmuşlardır²⁵. Karluklar batıya yerleştikten sonra Türgişlerden batıdaki toprakların idaresini almış ve burada yaşayan Dokuz Oğuzların (Uygurların) tesiri altında kalmışlardı. İslam Coğrafyacılarından Gerdizi'ye göre Tokuz Oğuzların bir kısmı Karluklar'la birleşmişlerdi. Karluklar'la birleşen bu Tokuz Oğuzların Reisinin adı Yağma idi. Kaşgarlı'da İli nehri üzerinde Yağma, Tuhsi ve Çigil kabilelerinin yaşadığını söylüyor ve Karluklar'la Yağmalar arasındaki sınırın da Narin nehri olduğunu belirtiyordu. Bu bilgilerden Orhun'daki Uygurlar gelmeden önce burada kısa bir süre de olsa bir Karluklar'ın üstünlüğünden bahsedilebilir. Orhun'daki Uygurlar buraya göç ettikten sonra yerli Uygurlarla birleşerek Karluklar'a üstünlük sağladılar. Bunlar, (Tokuz Oğuz) X. yüzyılda Türklerin içinde en güçlüsü idi, Barshan şehri belli bir zaman Karluklar'a tabi olmuşsa da, fakat onun hakiki hükümdarları Tokuz Oğuzlardandır. 840 yılında Samaniler Hanedanlığından Nuh b. Esed, Karluklar'ın da yoğun olarak yaşadığı İsficab adındaki Türk şehrini işgal etmiştir²⁶. Ayrıca 893 yılında Samanilerin hükümdarı İsmail b. Ahmed'in Talas'a yaptığı bir saldırıda Talas'ta ki bir büyük kiliseyi camiye çevirdikten sonra Karluk Yabgusu'nun hatununu da dâhil olmak üzere 15 bin esir ile geri döndüğü görülmektedir. Eğer Karluklar bu devirde Karahanlılar gibi büyük bir devleti kurabilecek güçte olsalardı, İsficab'ın Samanilerin eline geçmesi söz konusu olamazdı. Çünkü Samaniler Türklere karşı savunma politikası güdüyordu. Çigil ve Tuhsi gibi Karluk ilini meydana getiren boyların aynı siyasi çatı etrafında birleşmelerini sağlayamamış olan Çigil ve Tuhsiler IX. yüzyıldan itibaren ana kitleden ayrılmış ve X. Yy. da müstakil bir kavim olmuşlardı²⁷. X. yüzyılda Karluk Başbuğlarının Yabgu unvanı taşıdığını, XI. Yüz yılda da Çuğlan, Sagun ve Köl İrkin unvanı²⁸ taşıdıklarını yani hükümdarlık unvanı olan Han, Hakan unvanı taşımadıklarını görüyoruz.

5. Türgiş Faraziyesi:

On-Okların bir kolu olan Türgişler, 7. yüzyılın sonlarına doğru liderleri U-çe-le (belki Üç-İlli) idaresinde Çu ve İli bölgelerinde güçlenmeğe başladılar. Her halde daha

25 Pritsak, *Age*, s. 252.

26 Abdurrahman, *Agm*, Karahanlılar, s. 59-75.

27 Sümer, *Age*, s. 49.

28 Genç, *Age*, s. 6.

İlteriş zamanında atanan Tarduş Yabgusu İlteriş'in kardeşi To-si-fu (İl-Çor Tigin ve Tarduş çoru Köl-İç Çor'un kötü muamelelerinden dolayı, 699 yılında Ötüken'e karşı tavır aldılar. Türgiş başbuğu Üç-İlli yakalandı ve öldürüldü. Ondan sonra oğlu So-ko (veya Saka) Türgişler'i yeniden toparlamayı sağlamışsa da, 8. yüzyılın ilk zamanlarında (710) Kök Türk Kağanlığına karşı yine ayaklandılar. Fakat So-ko da ailesi ile birlikte öldürülerek, Türgiş halkı itaat altına alındı. Kök Türklerin 713 senesinde, Beş-Balık üzerine, dolayısıyla Türgişler'in de etki sahasında bulunan topraklara doğru bir seferleri daha vardı.

So-ko'nun ölümünden sonra zayıflayan Türgişler bu kez de Su-lu adlı Kara Türgiş liderinin etrafında bir araya geldiler. 753 yılında, Türgişler'in başında Tengride Bolmuş unvanlı biri vardır. Uygur hâkimiyetinden ve baskısından sonra Türgişler zayıfladılar. Aralarındaki ayrılık tohumları daha da güçlendi, nihayet 766 senelerine gelindiğinde, batıdaki Türgiş üstünlüğü yerini Karluklar'a bıraktı²⁹. Gömeç, işte 8. yüzyılın ikinci yarısına kadar varlığını sürdüren Türgişler'in birden bire ortadan kalkmayacağını, bir zaman sonra yine de bir devlet kurabileceklerini iddia etmektedir. Burada da delil olarak Karahanlı hükümdarlarının kullandığı unvanlardan olan Kara unvanın Türgişlerce de kullandığını söylenmektedir. Ancak bu unvan Türgişlerden önce de kurulan Türk devletlerinde ve de Türk devlet teşkilatında da görülmektedir.

6. Hakanlılar (T'u Chu'e) :

Beyhaki, Gaznelilere ait yazılarında Gazneli ordusuna mensup Türklerin, Karahanlıları diğer Türklerden farklı olarak Türk tesmiye etiklerini belirtmiştir. Kaşgarlı Mahmud'dan da bu anlaşılmaktadır. Bunların ecdadı, İslamlar yeni geldiği vakit Yağma ve Karluk Türklerinin Bağraş Gölü civarında yaşayan kısımlarına riyaset etmiş, bazıları da Fergana'da hanlık etmişlerdir. Kendilerine Türk Hakanlıları, konuştukları dile de Hakaniye Türkçesi denilmiştir. Bizzat istinat ettikleri Türk kabileleri ise Karluk, Yağma ve Çigil Türkleri olmuştur. Gerçi Türklerde hükümdarların neşet edişlerinde bazı kabilelerin rol oynadıkları inkâr edilemez. Selçukluların Kınık, Osmanlıların Kayı vb. Fakat Türkler arasında da hiçbir boya mensup olamayan hükümdar aileleri de mevcuttur. Böyle hükümdar ailelerinin başında Gök Türkler, Cengizliler ve Karahanlılar gelmektedir. Karahanlılar sülalesinin bir aile ismi olmuş ve bunlar da kendilerine Hakanlılar demişlerdir. Bu hakanlılar sülalesi içinde hükümdarlık değişebilirdi. Bir kabileye dayanan şubenin yerini, aynı ailenin bir diğer kabileye dayana kolu alabilirdi. Oğuzlarda da du-

²⁹ Gömeç, *Kara-Hanlı*, s. 143-144.

rum pek farklı değildi. Oğuz Han'ın şeceresi gerek Ak-Koyunlularda, gerekse Osmanlılarda pek farklı değildi.

Türklerde hükümdarların aldıkları unvanlar, neşet edişleriyle ilgili olarak ananeleşmiştir. Mesela Hakanlılar sülalesinden gelenler umumiyetle Han veya Hakan ismi alırken, kabilelerden neşet eden hükümdarlar daha başka isimler alıyorlardı. Oğuzların yerli hükümdarlarına Yabgu; Karluklar'ın ki Cabgu, Sığın, Tekin; Yağma aşiretleri İrin veya İlik denmiştir. Karahanlılar kendilerini Bozkurt³⁰, hanedanından gelen Hakan adetmişlerdir³¹.

Eğer bu doğru bir faraziye ise Uygurları da bu anlayışa eklemek gerekmektedir. Ayrıca Türk neslini Oğuz Han soyu ve Aşina soyu ve başka soylar diye de ayırmak gerekmektedir. Türklerin ortak bir kökü vardır. Bütün Türkler Aşina soyundan gelmektedir. Fakat aynı soyun farklı aileleri mevcuttur. Yağmalarda bu boylardan biridir ve Buğra Han unvanındaki Han unvanı buradan gelmektedir.

7. Karluk-Yağma faraziyesi:

Karluk-Yağma faraziyesinin doğruluğunu anlayabilmek için aralarında ki mücadeleye ve bu iki farklı faraziyeye bakmak yeterlidir.

8. Yağma Faraziyesi:

Hudud el-Alem'de, Yağmaların, Tokuz Oğuz (Uygur) hükümdar ailesinden geldikleri ve başlarında bulunan Hükümdarların da Tokuz Oğuz hükümdar ailesinden oldukları belirtilmektedir. İslam kaynaklarından olan Mücmelü't Tevarih ve'l Kısas'ta da Yağmaların başındaki hükümdarların Buğra Han unvanı taşıdıkları kaydedilmiştir. Orhun Uygur Devleti zamanında bir kısım Yağmaların idareci olarak bu bölgede yoğun bir şekilde yaşadıkları da bilinmektedir. Hudud el-Alem'de, Kaşgar şehrinin hakimleri Karluk ve Yağmalar'dır, der. Başka bir delilde Yusuf Has Hacib'in Karahanlı hükümdarlarına hitaben **ey çomak** diye, Uygur ağzıyla hitap etmesi Yağmaların Uygur hanedan ailesinden geldiğini göstermektedir. Buğra Han unvanının kullanılmış olması Z. V. Togan'ın bu boyu A-shi-na ailesine dayandırma görüşüne de ters düşmemektedir. Zira diğer birçok Türk Eli kolayca Yağmaları Han olarak kabul etmişlerdir. Kaşgar'daki Artuç kasabasında da Karahanlı hükümdar ailesinin mezarlığı mevcuttur. 840 yıllarında

30 Salim, Koca, **Türk Kültürünün Temelleri**, II. Cilt, Ankara, 2003, s. 12; Cemal, Anadol, **Tarihe Hükmeden Millet Türkler**, İstanbul, Tarihsiz, s. 96.

31 Gömeç, **Kara-Hanlı**, s. 143-144.

Karahanlılar Devleti'nin kurulduğu bölgelerde Yağmalar değil, Karluklar ve diğer zümreler hâkim olsaydı Ötüken'de ağır darbe yiyerek bölgeye gelen Uygurlar (Tokuz Oğuzlar) bu kadar kısa zaman içerisinde devlet kurarak bölgeyi kontrol altında tutmaları mümkün olamazdı³².

Sonuç

Karahanlılar üzerinde önemli ve ciddi araştırmalar yapan Reşat Genç, bu konudaki görüşler arasında, V. V. Barthold, V. Minorsky ve Faruk Sümer tarafından ileri sürülen Karahanlılar devletinin Yağmalar tarafından kurulmuş olduğu şeklindeki nazariyenin kesinlik kazandığını ifade etmektedir. Genç'e göre de Yağmalar, Uygurlar'ın bir kolu veya onlara bağlı bir topluluktur. Gömeç, işte 8. yüzyılın ikinci yarısına kadar varlığını sürdüren Türkişler'in birden bire ortadan kalkmayacağını bir zaman sonra yine de bir devlet kurabileceklerini iddia etmektedir. Burada da delil olarak Karahanlı hükümdarlarının kullandığı unvanlardan olan Kara unvanın Türkişlerce de kullandığını söylemektedir. Ancak bu unvan Türkişlerden önce kurulan Türk devletlerinde ve Türk devlet teşkilatında da görülmektedir. Kaşgarlı Mahmud Yağmalara Kara Yağma denildiğini kaydetmiştir. Burada, Karahanlıların menşesi konusunda Genç'in görüşüne katıldığımızı belirtmek istiyoruz.

Kaynakça

- ABDURRAHMAN, Varis, Karahanlılar Devleti ile Koçu (İdikut) Uygur Devletinin Münasebetleri (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2001.
- _____, "Orhun Uygur Devletinin Yıkılışı Ve Uygurların Büyük Göçü", **Prof. Dr. Kazım Yaşar Koprıman'a Armağan**, Ankara, 2003, ss. 60-72.
- ABDÜLAZİZ CENGİZ HAN, **Türkistânu Kalbi Asya**, 1945.
- ANADOL, Cemal, **Tarihe Hükmeden Millet Türkler**, İstanbul, Tarihsiz.
- ARNOLD, ed-Da'vetü ile'l-İslam, trc. Hasan İbrahim vd, Mısır, 1970.
- BARTHOLD, V. V, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, İstanbul, 1981.
- _____, **Târîhu't-Türk fî Asya'l-Vustâ**, trc. Ahmed es-Said Süleyman, Mısır ty.
- EL-HAREZMÎ, Muhammed b. Ahmed b. Yusuf (öl. 387), **Mefâtihü'l-Ulûm**, Kahire, 1923.
- EL-MUHEYMÎD, Ali b. Salih, "Karahanlılar ve İslam'ın Yayılmasındaki Katkıları", Çev. Ali AKSU, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 5 (1), 2001, s. 281-309.
- EN-NERŞAHÎ, **Târih-i Buhâra**, trc. ve thk. Emin Bedevî ve Nasrullah et-Tırâzî, Mısır, 1965.
- GENÇ, Reşat, Karahanlılar, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, İstanbul, 1992, VI, 139-140.
- _____, **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, Ankara, 2002.
- GÖKALP, Ziya, **Türk Tôresi**, İstanbul, 1990.
- GÖMEÇ, Saadettin, **Kök Türk Tarihi**, Ankara, 1997.

32 Genç, *Age*, s. 3-4,7.

- _____, "Kara-Hanlı", Adı Üzerine Bazı Düşünceler, **Kök Araştırmaları**, cilt. II, Sayı. 2, (Güz 2000), s. 137-147
- İBN KESİR, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Beyrut, 1985, XI, 98.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, **el-Muntazam fî Târihi'l-Mülûk ve'l-Ümem**, Haydarabad, Dekkân, 1357, VI, 43
- İBNÜ'L-ESÎR, **el-Kâmil fi'tTârih**, Beyrut, 1982, XI, 28.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul, 1997
- KAŞGARLI MAHMUD, **Dîvânü Lügati't-Türk**, İstanbul, 1333.
- KOCA, Salim, **Dandanakan'dan Malazgirt'e**, Giresun, 1997.
- _____, **Türk Kültürünün Temelleri**, II. Cilt, Ankara, 2003.
- MERÇİL, Erdoğan, **Karahanlılar**, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1992.
- , **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Ankara, 2000.
- MİSKEVEYH, **Tecârubü'l-Ümem**, II, Mısır, 1915.
- MÜELLİFİ MECHUL, **el-Uyûn ve'l-Hadâik fî Ahbâri'l-Hakâik**, thk. Nebîle Abdülmün'im, IV, Bağdat, 1972.
- NİZÂMÜLMÜLK, **Siyasetname**, trc. Yusuf Hüseyin Bekkâr, Dûha, Katar, 1987.
- OMELYAN, Pritsak, **Karahanlılar, İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 1900.
- ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Ankara, 1979.
- RASONYI, Laszlo, **Tarihte Türklük**, Ankara, 1996.
- SKRİNE ve ROSS, **The Heart of Asia**, New York, 1973.
- STANLE LANE POOLE, **ed-Düvelü'l-İslâmiyye**, Türkçeden Arapçaya çeviren Muhammed Sabîhî Ferzât, II, thk. Muhammed Ahmed Dohmân, Dımaşk, 1973.
- SÜMER, Faruk, Oğuzlar (Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları), İstanbul, 1999.
- TABERÎ, **Tarihu'l-Ümemi ve'l-Mülûk**, V, 607, 655.
- TEVHÎD, Ahmed, **Meskûkâtü Kadîmeti İslâmiyye Kataloğu**, Kostantiniyye, 1321.
- TOGAN, A. Z. Velidi, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul, 1981.
- _____, **Karahanlılar, A. Z. V. Togan Özel Sayısı**, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak. Arş. Der, Erzurum, 1985, S. 71-93
- YAKUT EL-HAMEVÎ, **Mu'cemü'l-Buldân**, IV, Beyrut, 1984.
- YAZICI, Tahsin, "Efrasyâb", **D. İ. A**, İstanbul, 1994, X, 478-479.